

Lektio

Kohti jälkikapitalistista tutkimusta: tilan ja talouden tulevat perinnöt

Tuomo Alhojärvi, filosofian tohtori, tutkijatohtori, luonnontieteellinen tiedekunta, Oulun yliopisto

Avainsanat: kulttuurimaantiede, dekonstruktio, feministinen tutkimus

---

<https://doi.org/10.51810/pt.107659>

Se kosmisen mittaluokan epäonnistuminen, jota usein kapitalismiksi kutsutaan, on jättänyt syvät ja monelta osin peruuttamattomat jälkensä tämän ajan ihmisiin ja muihin eläviin. Perimme fossiilipääomien riivaaman ilmakehän ja ekstraktiiviseksi kapitalismiksi kutsutun elonkirjon ja elottoman luonnon tuhon. Siellä täällä toistuvat rodullistavaksi, eurosentriseksi ja kolonialistiseksi ymmärretyin kapitalismin epäoikeudenmukaisuudet. Kehot ja mielet kantavat mukanaan patriarkaalisen kapitalismin alistavaa ja murhaavaa taakkaa. Perimme talouden väkivallan, väkivallan talouden, joka rikastuttaa yksiä ja rikkoo toisia.

Kapitalismin raunioittamassa ajassa on kysyttävä missä tahansa ja joka paikassa: miten tehdä kapitalismin jäljistä, jäljissä ja jäljillä jotakin muuta, jotakin vähemmän tuhoisaa ja vähemmän epädemokraattista – jotakin kapitalismin jälkeistä? Miten tuossa kapitalismin jälkeen tulevassa, jälkeisessä, voidaan työstää sen perinnöllisiä jälkiä ja elää kaiken sen kanssa, mikä jo ennalta puristaa ja ahdistaa yhteisten tulevaisuuksiemme reunaehtoja? Toisin sanoen: miten tehdä jostain *post*kapitalistisesta nimensä veroista? Mitä on, tai voisi olla, *post*kapitalistinen talousmaantiede? Jäljitän näihin kysymyksiin kytkeytyvää ongelmistoa maantieteen alan väitöskirjassani *For Postcapitalist Studies: Inheriting Futures of Space and Economy* (Alhojärvi 2021).

J. K. Gibson-Grahamin postkapitalistinen politiikka

J. K. Gibson-Grahamin – eli Julie Grahamin ja Katherine Gibsonin – *moninaisen talouden* viitekehys on noussut viime vuosina tärkeäksi osaksi kapitalismin jälkeisen politiikan ajattelua ja käytäntöä. Lähestymistapa tarjoaa kannustavan ja kokeilevan menetelmän yhteiselon organisoimiseksi toisin. Siinä hylätään itsestäänselvät totuudet ja valtasuhteet, jotka ennalta määrittävät, mikä on taloutta, ketkä sitä tekevät ja siitä tietävät, miten sen valtasuhteet ja -rakenteet ovat jäsentyneet ja miten sitä muutetaan. Mutta näitä itsestäänselvyksiä ei hylätä vain toisenlaisia, mahdollisia tulevaisuuksia silmällä pitäen. Pikemminkin kyse on *jo olemassa olevan* tiedon, kokemuksen ja käytännön jäsentämisestä uuteen asentoon, niin että vaihtoehtojen jokapaikkaisuus pääsee esiin ja tulee tuntuksi.

Lähestymistavan menetelmälliset askelmerkit voidaan jakaa kolmeen osaan: kapitalosentriseksi kutsutun talousdiskurssin kritiikkiin, moninaisen talouden lähtökohtaan ja elävän talouden yhteiseen neuvotteluun. Ensinnä tulee pitkälti *The End of Capitalism (As We Knew It)* -teoksessa (Gibson-Graham 1996) lanseerattu poliittisen talouden feministinen kritiikki, jonka keskiössä on *kapitalosentrisiksi* kutsutun ilmiön analyysi ja kyseenalaistaminen. Yksinkertaisimmillaan kapitalosentrismi merkitsee kapitalististen prosessien, käytäntöjen ja suhteiden ensisijaistamista taloutta koskevassa ajattelussa, tutkimuksessa, puheessa ja politiikassa. Muu talous, sikäli kuin sen olemassaoloa ensinkään tunnustetaan ja tunnustetaan, saa kapitalosentrisessä diskurssissa väistyä, unohtua ja toissijaistua. Talouden muut muodot tulevat ymmärteyksi aina suhteessa niitä määräävämmiksi ja vallitsevammiksi oletettujen kapitalististen muotojen kautta.

Jäävuorimetaphora selkiyttää ajatusta (ks. kuva 1, s. 169). Vedenpinnan yläpuolella, kirkkaassa päivänvalossa sijaitsevat talouden muodot, joita ovat esimerkiksi yksityisomistus, markkinoilla tapahtuva vaihto, palkkatyö, pääomainvestoinnit ja osakeyhtiöt, ovat usein sitä talouden ”kovaa ydintä”, josta puhutaan, kun puhutaan taloudesta, ja jonka määräävä ja ensisijainen asema on liian itsestäänselvä edes ääneen lausuttavaksi. Näiden talousmuotojen ehdoilla viritetty talouspolitiikka ymmärretään laajasti yhteiskuntien, alueiden ja yksilöiden menestyksen ratkaisevaksi tekijäksi. Nämä vallitseviksi tiedetyt muodot ja kehitysasteet raamittavat historialliset ja maantieteelliset koordinaatit

KUVA 1. TALOUDEN JÄÄVUORI. (GIBSON-GRAHAM YM. 2019, 48.)

TALOUDEN JÄÄVUORI

muiden ajattelmiseksi. Gibson–Grahamin oivallus on, että kapitalosentrismi läpileikkaa talousdiskursseja aina usklassisesta taloustieteestä sen marxilaiseen kritiikkiin ja ”talousviisaiden” teologioista jokapäiväiseen talouspuheeseen. Yhdistävä tekijä on jäävuoren huipulle kuuluvan, valmiiksi näkyvimmän ja keskeisimpänä pidetyn talouden ensisijaistaminen. Vedenpinnan alainen osuus jäävuoresta ei kuitenkaan ole yhtään vähemmän todellista tai merkittävää.

Tämä tuo meidät Gibson–Grahamin toiseen askelmerkkiin, *moninaiseen talouteen*, jonka lähestymistapa esitellään *A Postcapitalist Politics* -teoksessa (Gibson–Graham 2006). Moninainen talous tarkoittaa tässä yhteydessä kaikkea sitä, mikä kapitalosentrismistä jää uupumaan tai mikä asettuu sen ensisijaistamisen hierarkiassa korkeintaan toissijaiseen asemaan. Näitä talouksia ovat esimerkiksi ei-rahavälitteisten palveluiden ja tuotteiden vaihto, yhteisvaurauden ylläpito, pakkotyö, hoivan talous kodeissa ja niiden ulkopuolella, lahjataloudet, orja- ja plantaasitalous, rinnakkais- ja paikallisvaluutat, palkaton kotityö, jokaisenoikeudet, harmaa talous, vapaaehtoistyö, yleishyödylliset säätiöt, yleishaitalliset investoinnit, kotitarveviljely, talkoot, vertaistuotanto, työpaikkojen demokratisointi, jokapäiväisen arjen feodaalijärjestelmät, vippaaminen, pummaaminen ja jelppaaminen – ja niin edelleen. Listaa voi venyttää ja esimerkkejä kerryttää, ja silti todellisten erojen kirjoma talous on aina jotain monituisempaa kuin sen kuvaukset ja samuudet meille kertovat.

Moniniaisessa taloudessa on kysymys uudesta, toisenlaisesta *lähtökohdasta* talouden tilojen ajattelulle ja työstämiselle. Tällöin avautuu erojen kirjoma maisema, jossa jokainen talouden tila(nne) saa uuden merkityksen suhteutuksessaan muihin. Mutta miten edetä moninaisuudesta yhteiseen toimintaan? Mitä tehdä tällä erojen kirjomalla taloudella? Pääsemme Gibson–Grahamin kolmanteen askelmerkkiin, *elävään talouteen (community economy)*, joka usein liitetään *Take Back the Economy* -teokseen (Gibson–Graham ym. 2013; 2019). Elävässä taloudessa kyse on toimeentulon neuvottelusta moniniaisessa erojen ja keskinäisriippuvuuksien kirjomassa maisemassa. Kysymys on siis siitä, miten tulemme toimeen (yhdessä). Jokainen tila(nne), jokainen talouden paikka on Gibson–Grahamille potentiaalinen muutostyön lähtökohta. Gibson–Graham hangoittelee muutostyön paikkojen, aikojen ja tekijöiden ennalta määrääntymistä ja -priorisoimista vastaan. Elävässä taloudessa ei ole kysymys tietyistä, ennalta tiedetyistä ”yhteisöistä” vaan ennemmin yhteis(yyd)estä, joka elää – jos on elääkseen – juuri keskinäisriippuvuuden neuvottelussa.

Gibson-Grahamin ehdotus on pitää kiinni tietyistä talouden prosesseista ja avainsanoista, kuten työstä, liiketoiminnasta, markkinoista, omistamisesta ja sijoittamisesta, mutta nämä kategoriat tulisi ymmärtää jatkuvan neuvottelun ja kamppailun kohteina. Tämä politiikka korostaa tilanteisuutta tai paikantuneisuutta: joka paikassa, jokaisessa elon ja toiminnan kudelmassa, on uudelleen neuvoteltava, mitä on esimerkiksi hyvä työ, oikeudenmukainen liiketoiminta tai solidaarinen omistaminen. Jokaisessa paikassa on haastettava uudesti se kapitalosentrisen talousdiskurssin turruttava perintö, joka valmiiksi kertoo, mikä on tärkeää ja mikä ei. Elävä talous on kollektiivista neuvottelua toimeentulon ja yhteiselon perushuolenaiheiden ympärillä. Se on provokaatio, ehdotus, jonka mukaan talouden olosuhteet ovat aina paitsi jo toisenlaiset niin myös muutettavissa.

Kapitalosentrismin elävä perintö

Gibson-Grahamin esiin kutsumaa työtä on tavattu ymmärtää näiden kolmen askelmerkin toisiaan seuraavana menetelmänä. Ensinnäkin tunnustetaan rajoittava, kapitalistista taloutta ensisijaistava diskurssi. Toiseksi luetaan esiin eroja, moneutta sekä toisenlaisten tulkintojen, tutkimuksen ja organisoitumisen mahdollisuuksia. Kolmanneksi toimitaan noiden laajentuneiden ja moninaistuneiden näkymien tilassa, yhdessä. Kysymys on *emansipatorisesta* eli vapauttavasta lähestymistavasta, joka tekee taloudesta toisintekemisen tilan, mutta myös *pedagogisesta* työstä, joka lähestyy taloutta transformatiivisena mahdollisuutena oppia jotakin uutta ja oppia pois vanhasta.

Tämä emansipatoris-pedagoginen työsarka ei kuitenkaan ole Gibson-Grahamin lähestymistavan ainoa tehtävä, lupaus tai kutsu. Muistettakoon, että lähestymistapa kumpuaa poliittisen talouden analyysien kritiikistä. Kuitenkin tuo kritiikin henki ja tehtävä on viime vuosina jäänyt pitkälti huomiotta, kun sekä moninaisen talouden viitekehyksen ystävät että sen vastustajat ovat lukeneet Gibson-Grahamia kuin emansipatorista menetelmäopasta. Edellä kuvaamani menetelmällinen kolmioppi on iskostunut pitkälti synonyymiseksi sille, mitä Gibson-Graham ja laajempi moninaisen talouden tutkimus tekee. Kuitenkin samalla on jäänyt vähälle huomiolle kapitalosentrismin elävä

perintö: kaikki se, mikä edelleen, ja osin enenevästikin, marginalisoi toisenlaisten talouksien todellisuutta ja niistä kumpuavaa muutosvoimaa.

Emansipatorinen luenta palauttaa kapitalosentrismin tilanteiseksi, ratkaistavaksi ja ohitettavaksi kysymykseksi, jonka vastaus löytyy postkapitalistisen politiikan tarjoamasta vapauttavasta transformaatiosta. Hyvä niin, mutta tässä ei ole kapitalosentrisen ongelman koko laajuus. Hahmottelen omassa lähestymistavassani tilannekohtaista mutta ratkeamatonta ongelmistoa, joka on neuvoteltavissa mutta ei ylitettävissä tai ohitettavissa. Näin kapitalosentrismi muodostuu nimeksi sille monin tavoin väkivaltaiselle perinnölle, jonka kanssa postkapitalististen aloitteiden on elettävä. Mitä sitten tarkoittaa, että kapitalosentrismi ymmärretään perintönä enemmän kuin emansipaation vakaana astinlautana tai transformatiivisen pedagogiikan motivaationa? Entä miksi sen lupaamassa ongelmistossa ja ratkeamattomuudessa olisi jotakin tavoittelemisen arvoista? Miksi ihmeessä haluaisimme lisää ongelmia, vieläpä entistä hankalampia ongelmia?

Jacques Derridan tilanteinen haasto

Kapitalosentrismin perittyjen ongelmien tunnistaminen ja työstäminen edellyttää sellaista ajattelua, joka ei tyydy varmoihin vastauksiin ja välitömiin ratkaisuihin. Suoraviivaisen postkapitalistisen emansipaation sijasta vaaditaan kapitalismin perinnöllisten jälkien tarkempaa selvittelyä. Kutsun avukseni filosofi Jacques Derridan ja hänen *dekonstruktio*ksi kutsutun työnsä. Derridalla on monet kasvot, mutta tässä työssä käsittelen häntä erityisesti perinteisiin, perintöihin ja perimisen ongelmiin ja lupauksiin keskittyneenä ajattelijana. Tämän Derridan löydämme aina jonkin perinteen *sisältä* – oli kysymys sitten fenomenologiasta, psykoanalyysistä, kielifilosofiasta tai marxilaisesta teoriasta – jos kohta aina myös nyrjäyttämässä tuon perinteen ykseyden ja sisäisyyden merkityksiä ja mahdollisuuksia (ks. esim. Derrida 1988; 1990; 1993; 1995). Derridan lähiluenta liikkuu parasiitinomaisesti ja toistaa lähes uuvuttavuuksiin asti isäntänsä tai emäntänsä argumentaatiota. Näin luenta osoittaa tekstien käytännöissä ja todellisuudessa erilaisia

tulkinnan, perimisen ja politiikan rajoitteita ja mahdollisuuksia.

Dekonstruktiivinen lähiluenta on esimerkki tilanteisuudesta eli siitä, miten sitä usuttavat aina käsillä olevat, perityt ajattelun ja tekemisen materiaalit. Kuitenkin juuri ajattelun perinnöllisyyden takia dekonstruktio ei paikannu itsestäänselvään, ikään kuin läpinäkyvään tässä ja nyt -hetkeen. Kysymys ei siis ole siitä, että historiasta viimeinkin viisastuneina arvioisimme täysijärkisesti ajattelumme rakennuspalikoita ja kokoaisimme ne uuteen järjestykseen, ikään kuin täysivaltaisina subjekteina historian *ylä-* tai *ulkopuolella*. Pikemminkin Derrida paikantaa tekemisensä historian alati muuttuvaan jäämistöön. Tämä tarkoittaa ajattelun ja reflektion riippumista perinnöstä, niin että se paikka, josta löydämme itsemme ja ne välineet, jotka reflektion käytettävissä ovat, ovat *jo* perittyjä.

Derridan luennassa perinnöt ovat heterogeenisiä tavalla, joka ei palaudu laskettavissa – ja siten hallittavissa – olevaan moninaisuuteen. On jo tapahtunut, tapahtumassa ja tapahtuva liian paljon, liian toisenlaista, outoa ja yllättävää, jotta mikään perintö voisi olla yksi, turvallisesti rajattava kokonaisuus. Toisaalta perintö velvoittaa ajattelijaansa. Tämä tapahtuu siksi, ettemme voi ajatella ilman perittyjä ajattelun välineitä, mutta myös koska perityn ajattelemisen tässä mielessä on sen *itsereflektiota*. Kyseessä on tapa, jolla historia ajattelee itseään. Subjektin ja objektin jako trivialisoituvat tässä katsannossa, sillä peritty on liian perustavanlaatuisen ja liian ratkeamaton kysymys subjektin hallittavaksi. Ei ole koskaan selvää, mikä ajattelee, kun ”minä” ajattelen, tai mikä periytyy, kun ”me” perimme.

Se, mikä usuttaa ajattelua, on paradoksaalisesti sekä läsnä että poissa perinnöstä. Dekonstruktio asettuu varauksettomasti esimerkiksi oikeudenmukaisuuden puolelle, kuitenkin niin, että juuri tuon varauksettomuuden takia jokainen olemassa ja kuviteltavissa oleva oikeudenmukaisuuden ilmentymä on altistettava kritiikille. Siltikään emme pääse noiden ilmentymien ulkopuolelle. Kritiikki ei koskaan saa merkitä osallistumisen riskiltä välttymistä: epätäydellisten oikeudenmukaisuuden ilmentymien ja muotojen täysipainoiselta, loputtoman vaativalta harjoittamiselta. Derrida ei päästä meitä pahasta; tässä on hänen lukemisensa haastavuus. Tästä tyytymättömästä, tilanteisesta ja (itse)kriittisestä ajattelusta urkenee toisenlainen jälkikapitalistinen työsarkea emansipaation rinnalle sitä haastamaan.

Kapitalosentrisen perinnön jäljillä

Väitöskirjassani kehitän käsitteellistä ja menetelmällistä lähestymistapaa jälkikapitalistiseen ongelmistoon ja kapitalosentrismin jäämistöön neljän keskeisen teeman kautta. Ensiksi tutkin dekonstruktion valossa kapitalosentrismin käsitettä ja sen Gibson–Grahamin viitekehyksessä tekemää *kriittistä* työtä. Otan Gibson–Grahamin usein väheksytyyn kriittisen työotteen käsittelyyn tavalla, joka on jäänyt sivuun emansipatorisuutta painottavista luennoista. Kapitalosentrismin käsite, kuten moninaisen talouden viitekehys itsessään, paljastuu monipuoliseksi ja ristiriitaiseksi. Ei ole selvää, mitä kaikkea kapitalosentrismi on, mutta sen on pistettävä meidät ajattelemaan. On siis hankaloitettava siihen liittyvää menetelmällistä selvyyttä ja emansipatorisen otteen itsestäänselvyyttä.

Toiseksi tutkin kapitalosentristä perintöä *historiallisena* ongelmana. Taustalla on moninaisen talouden tutkimuksen viimeaikainen kiinnostus menneisyyden uudenlaiseen asentoon jäsentämisestä. Aineistoarkistoista luetaan esiin eroja, sellaisia talouden muotoja, joita varten kollektiivista muistia ei välttämättä ole kartutettu. Samalla toisenlaisia arkistoja rakennetaan. Esimerkiksi yksityisomistuksen ja rahamuotoisen talouden historiat vaativat rinnalleen moninaisen toimeentulon ja yhteisvaurauden kaikkiallisuuden historioita. Toisaalta jälleen riskinä on samastaa historiallinen kapitalosentrismi ongelmaan, joka on *ratkaistavissa* toisenlaisten arkistojen ja inklusiivisemmän kollektiivisen muistin avulla. Hahmottelen tätä vastoin kapitalosentrisiä ongelmistona, jonka tulee monin tavoin vaivata kollektiivista muistiamme ja usuttaa historiamme ongelmallisuuden pariin.

Kolmanneksi palaan tulevaisuuteen ja käännyksen yleistajuiseen ja akateemiseen, *postkapitalismia* koskevan keskustelun puoleen. Yritykseni on tunnistaa postkapitalismin visioinneissa ja analyyseissä toistuvia kapitalosentrisiä tendenssejä, jotka tekevät näistä kaikessa kirjavuudessaan yllättävän samanmielisiä. Ajan, tilan ja tietämisen tapojen rakenteet muistuttavat varsin paljon toisiaan. Kapitalosentriset taakat rajaavat näin sitä, miten kapitalistisia talouden muotoja ensisijaistavat oletukset toistuvat kyseenalaistamatta, kun puhutaan kapitalismin jälkeisestä. Vaikka Gibson–Grahamin postkapitalistinen lähestymistapa neuvotteleekin kapitalosentrismin ongelmiston kanssa, se ei ratkaise sitä. Tunnistan erilaisia tapoja, joilla perinnölliset ongelmat elävät myös

Gibson–Grahamin työssä. Ratkaisukeskeisen postkapitalistisen lähestymistavan rinnalle ehdotan jälkikapitalistista tutkimusta, joka alati ongelmallistaa ja haastaa sitä.

Neljänneksi otan jälleen erilaisen lähestymistavan kapitalosentriseen perintöön. Kiinnitän tällä kertaa huomiota niihin kaikkiin kieliin, joilla sanoitamme perinnön ongelmaa. Keskiössä on kielessä elävä kapitalosenttrinen perintö, joka vaikuttaa esimerkiksi siihen, millä kielillä puhutaan, kun puhutaan taloudesta ja taloudellisesti, ja minkälainen kohtalo on sellaisilla kielillä, jotka eivät taivu kapitalistiseen arvontuotantoon. Otan käsittelyyni erilaisia *kääntämistä* koskevia keskusteluja, jotka kertovat siitä, miten kielen ja talouden erottamattomuutta hahmotetaan, analysoidaan ja ongelmallistetaan. Hahmottelen omakohtaisten käännöspulmieni kautta kielessä elävää kapitalosentristä perintöä, jota myös käännösten avulla voi alati haastaa. Suomen kielen *jälkikapitalismi*-sanan lupaus on ehkä siinä, että se pakottaa kapitalismin jäljet ja jälkeiset likeisempään yhteyteen ja tuo jälkien luennan vaatiman kielitaidon sen ongelmiston ytimeen, jota tilan ja talouden tuleva perintö vaatii. Ongelmaista, lupaavaa perintöämme on olla kielessä (vrt. esim. Pylkkö 1998).

Päin perinnön pimeää

Tutkimukseni rikastaa jälkikapitalismin talousmaantiedettä ehdottamalla emansipatoristen lähestymistapojen täydentämistä niiden rajoitteita tutkivalla kriittis-dekonstruktiiivisella oteella. Suhteessa vaatimukseen välittömistä yhteiskunnallisista ja taloudellisista muutoksista tällainen ote alleviivaa noiden vaatimusten välitteisyyttä: hankalaa kieltä ja aistien osallisuutta, jotka peritään. Tarjoamalla raikkaita aloitteita tilan ja talouden tulevien perintöjen ajattelemiseksi tutkimukseni haastaa lähestymistapoja, jotka pyrkivät liian itsevarmasti hallinnoimaan kapitalistista taloutta ensisijaistavaa taakkaansa ja siten suorasukaisesti pudottamaan sen. On parempi pyrkiä muistamaan, mistä tulemme ja minkälaisia taakkoja kannamme mukamme, kuin antaa perityn muistaa meidän kauttamme ja lävitsemme. Kapitalosentrismi perintönä edellyttää postkapitalististen oletusten radikaalia, itse-kriittistä ja malttavaista pöyhintää. Alustava nimiehdotukseni tälle työlle

on jälkikapitalistinen tutkimus. Monituisuuden ja omituisuuden välinein on käytävä päin sitä perinnöllistä pimeää, jonka kapitalosentrismi nimeää.

Lähteet

- Alhojärvi, Tuomo. 2021. For postcapitalist studies: Inheriting futures of space and economy. *Nordia Geographical Publications*, 50:2, 1–230.
<https://nordia.journal.fi/article/view/103117>
- Derrida, Jacques. 1988. *Limited inc*. Evanston: Northwestern University Press.
- Derrida, Jacques. 1990. *Le problème de la genèse dans la philosophie de Husserl*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Derrida, Jacques. 1993. *Spectres de Marx: L'état de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*. Paris: Éditions Galilée.
- Derrida, Jacques. 1995. *Mal d'archive: Une impression freudienne*. Paris: Éditions Galilée.
- Gibson-Graham, J. K. 1996. *The end of capitalism (as we knew it): A feminist critique of political economy*. Oxford: Blackwell.
- Gibson-Graham, J. K. 2006. *A postcapitalist politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, Jenny ja Healy, Stephen. 2013. *Take back the economy: An ethical guide for transforming our communities*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, Jenny, Healy, Stephen ja Talvikallio, Eeva. 2019. *Elävä talous: Yhteisen tulevaisuuden toimintaopas*. Tampere: Vastapaino.
- Pylkkö, Pauli. 1998. Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin*, 1:1998, 44–49. <https://netn.fi/artikkeli/suomen-kieli-on-vetaytymassa-ja-jattamassa-meidat-rauhaan-toisiltamme> [Luettu 3.5.2021]